A SÁROSPATAKI JÁRÁS DEMOGRÁFIAI, GAZDASÁGI ÉS TURISZTIKAI FOLYAMATAINAK ELEMZÉSE

PROF. DR. NAGY SZABOLCS PHD[1]
egyetemi tanár
Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet
https://doi.org/10.33031/ZRFS.2026.4.10

Ez a tanulmány a Sárospataki járás demográfiai, gazdasági és turisztikai folyamatainak három évtizedet (1995–2025) felölelő, komplex statisztikai elemzését mutatja be, rávilágítva a térség perifériás helyzetének mélyreható strukturális kihívásaira. A longitudinális vizsgálat eredményei nemcsak a drasztikus népességfogyást és az elöregedést számszerűsítik, hanem empirikusan bizonyítják a kistérségi mutatókat torzító „vállalkozássűrűségi csapda" jelenségét, valamint a helyi mikrovállalkozói bázis súlyos sérülékenységét.
A kutatás arra a következtetésre jut, hogy a turisztikai szektor extrém lemorzsolódása és válságérzékenysége miatt a jövőbeni felzárkózás kulcsa a hagyományos, mennyiségi kapacitásbővítés helyett a meglévő szereplők tőkeerősítése, a fenntartható társadalmi innováció és a közösségvezérelt „slow tourism" fejlesztése lehet.
Kulcsszavak: Sárospatak, demográfiai folyamatok, gazdaság, turisztika.
JEL: R11, O18, Z32, J11

1. BEVEZETÉS

A területi egyenlőtlenségek és a regionális fejlődési folyamatok aszimmetriája a modern térgazdaságtan és regionális tudomány leginkább kutatott kérdéskörei közé tartoznak. Magyarország térszerkezetét történetileg, gazdaságilag és funkcionálisan is egy rendkívül erőteljes egyközpontúság, az úgynevezett Budapest-centrikus modell jellemzi (Koncz et al., 2018[1]). Ez a strukturális berendezkedés nem csupán a közigazgatásban vagy a politikai döntéshozatalban nyilvánul meg, hanem a gazdasági tőke, az innovációs kapacitások, a humántőke és a minőségi szolgáltatások koncentrációjában is. A centrum-periféria elmélet (Kneisz & Kuttor, 2006[2]) értelmében a domináns központ, a centrum folyamatos úgynevezett polarizációs vagy elszívó effektust gyakorol a tőle távolabb eső, gyengébb érdekérvényesítő képességgel és alacsonyabb

[1] szabolcs.nagy@uni-miskolc.hu Miskolci Egyetem https://orcid.org/0000-0002-1886-0848 https://m2.mtmt.hu/api/author/10002930 https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217029491

belső fejlődési potenciállal rendelkező periferikus területekre. Ez a mechanizmus a perifériák tartós és halmozott leszakadásához vezet, amely különösen az ország keleti és északkeleti határmenti régióiban ölt drasztikus méreteket, ahol a földrajzi távolság a fővárostól és a főbb fejlesztési tengelyektől (pl. az autópályák) még inkább felerősíti a térbeli kirekesztődést.

Északkelet-Magyarország és ezen belföldi térszerkezetben a Tokaj-Zemplén térség a hazai területfejlesztési és földrajzi szakirodalomban hagyományosan a klasszikus periféria archetípusaként jelenik meg. A határmenti elhelyezkedésből adódó geopolitikai elszigeteltség, a történeti fejlődési pályák törései, különös tekintettel a trianoni határhúzás hatásaira és a rendszerváltás utáni nehézipari összeomlásra, együttesen vezettek egy olyan térbeli zárvány kialakulásához, amelyet a szakirodalom gyakran „Északkelet-magyarországi falként" azonosít (Matolcsy et al., 2007, idézi Koncz et al., 2018). Ez a „fal" egy olyan éles fejlettségi, infrastrukturális és jövedelmi törésvonalat jelöl ki, amely elválasztja a dinamikusan fejlődő, autópálya-tengelyek menti belső területeket a tartósan stagnáló vagy recesszióba süllyedő külső perifériáktól. A zempléni régióban az elmaradottság halmozott oksági viszonyai (Kocziszky, 2006[3]) figyelhetők meg: a fejletlen vagy elhanyagolt infrastruktúra, az alacsony gazdasági és társadalmi teljesítmény, az önkormányzatok gyenge belső erőforrásai, a tőkeszegény helyi KKV-szektor és a képzett fiatalok elvándorlása egymást kölcsönösen erősítve rontják a térség életminőségét és versenyképességét.

1. sz. ábra: A Sárospataki járás elhelyezkedése
forrás: https://hu.outdooractive.com/hu/map/#area=23575717&bm=osm%3Asummer&istm=1&sc=1&wt=S%C3%A1rospataki%20j%C3%A1r%C3%A1s&zc=10.,21.52084,48.29507

A Sárospataki járás, pontosabban az ezt alkotó 16 település - Bodrogolaszi, Erdőhorváti, Györgytarló, Háromhuta, Hercegkút, Kenézlő, Komlóska, Makkoshotyka, Olaszliszka, Sárazsadány, Sárospatak, Tolcsva, Vajdácska, Vámosújfalu, Viss és Zalkod - egy rendkívül gazdag történelmi, kulturális és természeti örökséggel rendelkező, de a földrajzi periféria-létből fakadóan súlyos demográfiai és gazdasági kihívásokkal küzdő térséget alkot Északkelet-Magyarországon (1.ábra), mely a periferikus térszerkezet egyik leginkább sebezhető, strukturális kihívásokkal küzdő területi egysége. A járást a gazdasági teljesítmény fokozatos hanyatlása, a tőkevonzó képesség hiánya, az infrastruktúra elmaradottsága és a helyi vállalkozói aktivitás

strukturális gyengesége jellemzi (Kocziszky, 2006). A gazdasági bázis beszűkülése közvetlen és súlyos társadalmi következményekkel jár: a munkahelyek hiánya tartós, szelektív elvándorlást generál, amely elsősorban a fiatal, képzett és mobilis népességet érinti (Drotár, 2021[4]). Az elvándorlás következtében a helyi társadalom demográfiai korstruktúrája torzul, a lakosság drasztikusan elöregszik, és a humántőke kritikus mértékű amortizációja megy végbe, ami tovább gyengíti a térség belső fejlődési és innovációs potenciálját, egy önmagát gerjesztő lefelé futó spirált hozva létre (G. Fekete, 2006[5]).

Sárospataki járás fenntartható jövőképének megalapozásához elengedhetetlen a demográfiai, gazdasági és turisztikai folyamatok mélyreható, integrált vizsgálata. Bár a térség egyes részterületeiről mint például a Tokaj-Hegyalja borvidék világörökségi szerepe, a LEADER programok vagy egyes turisztikai projektek léteznek értékes tudományos közlemények, a Sárospataki járás egészére kiterjedő, komplex statisztikai adatokon alapuló elemzés eddig még nem készült. Ez a kutatási rés határozza meg jelen tanulmány tudományos és gyakorlati relevanciáját. A tanulmány ezt a hiányosságot kívánja pótolni a múltbeli és jelenlegi adatok elemzésével, a járásra jellemző trendek bemutatásával a lakónépesség, a gazdasági szerkezet és a turisztikai kereslet alakulására vonatkozóan, megalapozva ezzel a hatékony helyi és regionális szakpolitikai beavatkozások irányait. A kutatás kiemelt célja, hogy feltárja a demográfiai fogyás, a vállalkozási struktúra és a turisztikai attrakciók közötti rejtett, rendszerszintű összefüggéseket, bizonyítva, hogy a periferikus helyzetből adódó hátrányok integrált térségmarketinggel és célzott, közösségvezérelt fejlesztésekkel mérsékelhetők. A jelen tanulmány így méltó tiszteletadás Dr. Dankó László munkássága előtt, aki évtizedeken át mind a mai napig meghatározó alakja a zempléni régió- és településfejlesztési kutatásoknak (Dankó & Benkő 2013[6]; Dankó, 2017[7]).

2. SZAKIRODALOM

2.1 A periferikus és leszakadó régiók sajátosságai, területi egyenlőtlenségek és a társadalmi innováció

A periferikus és leszakadó régiók sajátosságainak vizsgálata során a regionális tudomány klasszikus centrum-periféria paradigmája nyújtja az elméleti kiindulópontot. A hagyományos elméleti megközelítések szerint a perifériákat a centrumtól való szélsőséges gazdasági-jövedelmi lemaradás, a döntési és hatalmi központoknak való teljes kiszolgáltatottság és alávetettség, valamint az alacsony belső fejlődési és innovációs potenciál jellemzi (G. Fekete, 2006). Az elmaradott térségekben a gazdasági inaktivitás, a tartós munkanélküliség, a humántőke leépülése és a szolgáltatások minőségének romlása egy olyan halmozott oksági rendszert alkot, amely külső tőkebevonás és strukturális beavatkozás nélkül szinte leküzdhetetlen akadályt képez a felzárkózás előtt (Kocziszky, 2006). A hagyományos modernizációs politikák gyakran elkövették azt a hibát, hogy a centrum fejlettségi szintjét és uniformizált eszközrendszerét, pl. az ipari parkokat próbálták ráerőltetni a perifériákra, figyelmen kívül hagyva azok egyedi adottságait és korlátait (G. Fekete, 2008[8]).

A posztmodern térgazdaságtani megközelítés ezzel szemben gyökeres szemléletváltást sürget. G. Fekete (2008) rámutat arra, hogy a fejlődés fogalma a kevésbé fejlett térségekben nem értelmezhető a centrum lineáris követéseként vagy utánzásaként. A posztmodern társadalomban felértékelődnek a perifériák azon sajátos, hagyományosan hátránynak tekintett adottságai, amelyek a fejlődés fősodrából való kimaradás miatt maradtak fenn. Így a megkímélt környezeti állapot, a lokális tudás, a megőrzött kulturális és épített örökség, valamint a szorosabb szomszédsági és kisközösségi kapcsolatok olyan egyedi értékekké transzformálódnak, amelyek a gazdasági kooperáció és partnerség új alapjait képezhetik (G. Fekete, 2008). A felzárkózás kulcsa tehát nem a fejlettebb régiók leküzdése a piaci versenyben, hanem a kooperációs előnyök kiaknázása és a horizontális hálózatok kiépítése (Brugger, 1986, idézi G. Fekete, 2008).
Ebben az elméleti keretben nyer kiemelt értelmezést a fenntartható társadalmi innováció fogalma. Periferikus térségekben, ahol a hagyományos technológiai innováció és a K+F források szűkösek, a társadalmi innováció válik a regionális fejlődés elsődleges kitörési pontjává (Sikos & Szendi, 2025). A társadalmi innováció olyan alulról jövő, közösségi kezdeményezéseket és új együttműködési modelleket jelent, amelyek közvetlenül a helyi életminőség javítását, a jólét növelését és a társadalmi-gazdasági integrációt célozzák (Sikos & Szendi, 2025).

A Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye városait vizsgáló legfrissebb empirikus kutatásukban Sikos és Szendi (2025) a fenntartható társadalmi innováció mérésére egy komplex, többdimenziós indikátorrendszert dolgozott ki, amely az ENSZ három fenntarthatósági célkitűzésére (SDG 8, SDG 9, SDG 11) épül. A 28 vármegyei város klaszterelemzése során Sárospatak a B jelű, „Ciklikus fejlődésű, de élhető városok" klaszterébe került Sátoraljaújhellyel együtt. Sárospatak komplex fenntartható társadalmi innovációs indexe 50,8, ami a városhierarchia középmezőnyébe pozícionálja a települést (Sikos & Szendi, 2025). Az egyes dimenziók részletes vizsgálata rávilágít a térség kettős arculatára: míg az SDG 11 dimenzióban (fenntartható közösségek és kulturális/szabadidős infrastruktúra) Sárospatak kifejezetten erős, 55,4-es értéket ér el, addig az SDG 9 (ipar és technológiai innováció) terén jelentős strukturális hátrányban van (43,4-es index). A jövedelmi viszonyokat mérő SDG 8 dimenzióban elért 53,6-os érték szintén mérsékelt fejlettségről tanúskodik. Sikos és Szendi (2025) rögzítik, hogy Sárospatak helyzetét hagyományos iskolavárosi szerepköre jelentősen erősíti, és kiemelik, hogy a település 2021 óta otthont ad a Tokaj-Hegyalja Egyetemnek, amely, mint térségi tudásközpont, az innováció és a humántőke-fejlesztés kulcsfontosságú bástyájává és növekedési motorjává válhat a periférián.

2.2 Népességföldrajzi és demográfiai folyamatok a térségben

A demográfiai tényezők és a népesedési folyamatok alapvető meghatározói és egyben legpontosabb tükrözői is egy-egy térség gazdasági és társadalmi állapotának. Tokaj-Hegyalja és a Sárospataki járás népességföldrajzi folyamatait a rendszerváltás óta tartó folyamatos, dinamikus népességfogyás és a lakosság drasztikus elöregedése jellemzi (Drotár, 2021). A népesség tartós csökkenésének hátterében két fő kompo-

nens áll: a természetes fogyás, azaz a születések és halálozások negatív egyenlege és a tartósan negatív belföldi vándorlási egyenleg, vagyis a migrációs elvándorlás. Az elvándorlás mértéke térségi szinten eléri a teljes lakosság 6%-át, ami rendkívül magas strukturális veszteséget jelent (Drotár, 2021). Az elvándorlás elsődleges oka a minőségi, magas hozzáadott értéket képviselő elsődleges munkahelyek hiánya. A térségben a 100 főnél több munkavállalót foglalkoztató nagyvállalatok rendkívül egyenlőtlenül, szinte kizárólag három városban koncentrálódnak: Sátoraljaújhelyen, Szerencsen és Sárospatakon. A vidéki kistelepüléseken nincsenek 50 főnél több alkalmazottat foglalkoztató ipari egységek, így a helyi lakosság vagy a közeli városokba ingázik, vagy elhagyja a térséget (Drotár, 2021).

Az elvándorlási folyamatok szelektivitása (G. Fekete, 2006) komoly társadalmi feszültségeket szül: a mobilis, képzett és vállalkozó szellemű fiatalok elköltöznek, miközben a térségbe áramló vándorlás szelektivitása éppen ellenkező előjelű (Koncz et al., 2018). Az olcsó ingatlanárak miatt a periferikus falvakba elsősorban az alacsonyan képzett, halmozottan hátrányos helyzetű és szociálisan rászorul, jelentős részben roma családok költöznek be, ami a mélyszegénység és a társadalmi kirekesztettség területi koncentrációjához és gettósodáshoz vezet (G. Fekete, 2006; Dankó & Benkő 2013). A lakosság korösszetétele drasztikus öregedést mutat (Drotár, 2021). A munkanélküliség csökkenése ellenére a munkanélküliek képzettségi szerkezete rendkívül kedvezőtlen, és a roma lakosság jelentős része szegregáltan, mélyszegénységben él (Dankó & Benkő 2013).

2.3 Gazdasági szerkezet, vállalkozói aktivitás és vidékfejlesztés

A Sárospataki járás és tágabb környezete, a Tokaj-Zemplén térség gazdasági szerkezetét mélyreható területi egyenlőtlenségek és a vállalkozási aktivitás sajátos strukturális torzulásai jellemzik. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye gazdasági indikátorai országos összevetésben hagyományosan a leghátrányosabbak közé tartoznak: az ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma alapján a vármegye a 20. helyen áll, a foglalkoztatási és munkanélküliségi ráták terén szintén az utolsó harmadban helyezkedik el (Sikos & Szendi, 2025[9]). A vármegyén belüli vállalkozási koncentráció rendkívül egyenlőtlen és konzerválódott képet mutat. A működő vállalkozások közel 48%-a a megyeszékhely központú Miskolci járásban tömörül, míg a periferikus járások - köztük a Sárospataki és a Tokaji - részesedése a megyei vállalkozásszámból a 10%-ot sem éri el (Varga, 2019[10]).

A periferikus járások vállalkozási aktivitásának értékelése során Varga (2019) egy rendkívül fontos módszertani és gazdaságpolitikai csapdára hívja fel a figyelmet. A statisztikai adatok alapján az ezer főre jutó működő vállalkozások száma (a vállalkozássűrűség) a Sárospataki járásban 2004 és 2014 között látszólag kedvező tendenciát mutatott: 43,6-ról 48,0-ra emelkedett (10%-os növekedés), amivel a járás a megyei rangsorban az 5. helyről a 3. helyre lépett elő, megelőzve olyan fejlettebb területeket, mint a Tiszaújvárosi vagy a Mezőkövesdi járás. A Tokaji járásban a vállalkozássűrűség még magasabb, 44,1-ről 49,1-re nőtt (Varga, 2019).

A mutató mögött meghúzódó tényezők dekompozíciója azonban feltárja a valóságot. Varga (2019) bizonyítja, hogy a Sárospataki járás relatív pozíciójavulásának hátterében nem a gazdaság valós expanziója vagy a vállalkozások számának tényleges növekedése áll, hanem a lakónépesség gyorsabb ütemű csökkenése. Sárospatak esetében a működő vállalkozások abszolút száma a vizsgált évtizedben valójában stagnált, sőt minimális mértékben, 0,2%-kal csökkent, miközben az állandó népesség száma ennél lényegesen gyorsabban fogyott. A Tokaji járásban a vállalkozások száma ugyan kismértékben, 1,1%-kal növekedett, de ezt a szerény bővülést messze elhomályosította a népesség 9,3%-os drasztikus visszaesése (Varga, 2019). Ez a statisztikai jelenség arra figyelmeztet, hogy a népességarányos gazdasági mutatók önmagukban félrevezetőek lehetnek, és elfedhetik a periferikus rurális térségek gazdasági stagnálását vagy leépülését. A vállalkozássűrűség pusztán elvándorlás és népességfogyás miatti emelkedése nem növeli a helyi társadalom jólétét. A megyében a vállalkozások területi koncentrációjának stabilitását jól mutatja a Herfindahl-Hirschmann index 0,25-ös értéke, amely a vizsgált évtizedben teljesen mozdulatlan maradt, elhanyagolható (0,006) szórással (Varga, 2019).

A gazdasági szerkezetben a mikrovállalkozások (1-9 fős) abszolút dominanciája érvényesül, amelyek a működő cégek több mint 95%-át teszik ki (Varga, 2019). Ezek többsége tőkeszegény kényszervállalkozás a szolgáltató és mezőgazdasági szektorban, korlátozott növekedési és munkahelyteremtő képességgel (Dankó & Benkő 2013). Ebben a gazdasági környezetben a decentralizált vidékfejlesztési programok, elsősorban az európai uniós forrású LEADER és CLLD (Közösségvezérelt Helyi Fejlesztés) kezdeményezések szerepe felértékelődik. A Zempléni Tájak Akciócsoport (Dankó & Benkő 2013; Dankó, 2025[11]) és a Sárospataki Helyi Akciócsoport (HACS) (Erdős, 2022[12]) koordinálásával megvalósuló fejlesztések kulcsfontosságúak az alulról építkező helyi gazdaság élénkítésében. A CLLD program keretében Sárospatakon az Innovo-Patak Nonprofit Kft. gesztorságával számos projekt valósult meg, amelyek a helyi mikrovállalkozások megerősítését, a munkahelyteremtést és a szelíd turizmus infrastruktúrájának kiépítését szolgálták, bizonyítva, hogy a közösségvezérelt fejlesztések képesek tompítani a periféria-létből fakadó strukturális hátrányokat (Erdős, 2022).

2.4. Turisztikai folyamatok és desztinációs szerepkör a Tokaj-Zemplén térségben

A turizmus a Sárospataki járás és a szélesebb Tokaj-Zemplén régió gazdasági felemelkedésének deklarált kitörési pontja. A térség turisztikai szerepköre az elmúlt évtizedekben jelentős strukturális átalakuláson ment keresztül. Zemplénben a szervezett turizmusfejlesztési gondolkodás az 1990-es évek közepén indult el (Dankó, 2026[13]). A folyamatokban mérföldkövet jelentett a Tokaj és Nyíregyháza turisztikai térség kijelölése és a Tokaj-Zemplén Térség Fejlesztési Program elindítása (Dankó, 2026). 2020-ban egy példátlan léptékű, közel 150 milliárd forintos állami forrású fejlesztési program vette kezdetét, melynek stratégiai célja, hogy a Tokaj-Zemplén desztináció Budapest és a Balaton után Magyarország harmadik legnépszerűbb turisztikai célte-

rületévé váljon. A célzott fejlesztések hatására a Tokaj-Zemplén desztináció vendégforgalma (vendégéjszakák száma) 41,8%-os növekedést realizált az 1995–2024 közötti időszakban (Dankó, 2026).

Sárospatak a desztináció egyik vezető kulturális és turisztikai alközpontja. A város turisztikai pozicionálását a 2020-ban kidolgozott, CLLD forrásból finanszírozott, tudatos városmárkázási stratégia határozza meg (Körmöndi, 2022[14]). A „Mert jó itt…! – Sárospatak márkázása" koncepció a Sárospatak Brandet hét egymást kiegészítő pillérre alapozza: (1) Varázslatos természet – a Zemplén lankáitól a Megyer-hegyi Tengerszemig és a Bodrog folyóig; (2) Regeneráló gyógyvíz – a Végardó Fürdő szolgáltatásai; (3) Tökéletes kikapcsolódás – országos jelentőségű rendezvények (pl. Zemplén Fesztivál); (4) Szellemi felüdülés – a kulturális élet; (5) Mesélő történelem – a Rákóczi-vár és a Református Kollégium; (6) Zempléni ízek – a borvidék gasztronómiája és borászata; (7) Felhőtlen kalandok – az aktív és kalandturisztikai szolgáltatások hegyen és vízen (Körmöndi, 2022).

A Sárospataki járás turisztikai termékkínálata rendkívül diverzifikált, amely kiválóan illeszkedik a „slow tourism" (lassú turizmus) filozófiájához (Dankó & Tóth, 2021[15]). A térség egyik jellemzője az egészség- és fürdőturizmus. A Végardói gyógyvízre épülő fürdő a térség egyik legfontosabb vonzereje, melynek története 1959-ig nyúlik vissza. A Kisfaludy 2030 program keretében a fürdőt üzemeltető Pataqua Kft. 3,5 milliárd forint állami támogatást nyert el egy komplex téli élményfürdő és gyógyászati centrum megépítésére, amely új minőségi szintet hoz a térségi egészségturizmusba, összekapcsolódva egy tervezett 5 milliárd forintos beruházású ötcsillagos gyógyszálló megvalósításával (Dankó, 2022b[16]).

A járásban jelen van az aktív- és kalandturizmus is. A térség legjelentősebb aktív turisztikai attrakciója a Megyer-hegyi Tengerszem. Sárospatak önkormányzata a TOP program keretében 388,7 millió forintos támogatásból valósította meg a Tengerszem komplex turisztikai fejlesztését, amely magában foglalta a megközelítő utak és parkolók kialakítását, a bányaudvar bemutatóhelyeinek fejlesztését, egy erdei kalandpályát és Magyarország negyedik via ferrata (vasalt út) pályájának kiépítését (Livják, 2022[17]). A 2020-ban átadott, 650 méter hosszú, különböző nehézségi fokú kötélpályarendszer különlegessége, hogy a sziklafalakon részben közvetlenül a víztükör felett fut (Dankó, 2022a).
Mindezek mellett a Sárospataki járásra jellemző a vízi és szelíd turizmus is. A Bodrog folyó és a Bodrogzug ártéri területe a vízi turizmus kiemelt helyszínei. Az Interreg V-A program keretében a „Vízi élményútvonal a Bodrog és eredetfolyói mentén" projekt 2,612 millió euró támogatásból valósult meg (Dankó, 2022a[18]). A projekt keretében Sárospatak belvárosában, a Pavletits-házban természetvédelmi látogatóközpont épült, a Bodrogzug csatornáit kotrással járhatóvá tették, kikötőpontokat létesítettek, valamint Zalkodon vízibázist, Szegin pedig méhészeti bemutatóhelyet alakítottak ki (Dankó, 2022a; Drotár, 2021). Ezt a kínálatot egészíti ki a 2020-ban elindult, engedély nélkül vezethető lakóhajókra épülő nyaralóhajó turizmus (MAHART), amely fizetőképes belföldi és külföldi turistákat vonz a térségbe (Dankó, 2022a).

Végül, de nem utolsósorban, a terület híres vallási és zarándokturizmus célpont (Dankó, 2024). Sárospatak a spirituális turizmus központja. A Szent Erzsébet út egy határon átnyúló zarándokút, amely összeköti Sárospatakot a kassai Szent Erzsébet-dómmal (Dankó, 2024[19]). Ezt egészíti ki a Tokaj-Hegyalján kiépített zsidó zarándokútvonal, a Csodarabbik útja, amely nemzetközi (izraeli és amerikai) látogatókat vonz a térségbe (Drotár, 2020[20]).

3. MÓDSZERTAN

A Sárospataki járás demográfiai, gazdasági és munkaerőpiaci folyamatainak vizsgálata egy három évtizedet (1995–2025) felölelő longitudinális adatbázison, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) hivatalos, területi statisztikai (T-STAR) adatbázisából származó aggregált mutatókon alapszik. A vizsgált időtáv a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági stabilizáció időszakától napjainkig (1995–2024) terjed, amely kellő perspektívát nyújt a Zemplén régió ezen specifikus területén zajló, hosszú távú népességdinamikai és strukturális változások feltárásához.
Az elemzés a demográfiai folyamatok bemutatásán túl a helyi gazdaság szerkezeti átalakulását, a vállalkozói demográfiát, valamint a foglalkoztatási és infrastrukturális indikátorok változását tárja fel. Az adatelőkészítés és a kvantitatív elemzés során leíró statisztikai eljárásokat és idősoros trendelemzést alkalmaztam. A nyers adatokból származtatott kulcsindikátorok számítása az alábbi módszertan szerint történt:

- Természetes szaporodás/fogyás: Az adott naptári évben regisztrált élveszületések és halálozások különbözete.
- Vándorlási egyenleg: A járásba irányuló belföldi állandó odavándorlások, valamint az onnan kiinduló belföldi állandó elvándorlások különbsége.
- Öregedési index: A 65 éves és idősebb (időskorú) népesség aránya a 0–14 éves (gyermekkorú) népességhez viszonyítva, százalékban kifejezve. Ez a mutató a demográfiai elöregedés legreprezentatívabb keresztmetszeti mérőszáma.

Az idősoros adatok hiányzó értékeinek kezelése az elemzés során *pairwise deletion* módszerrel történt (különös tekintettel a korfára és a vándorlásra vonatkozó, 2010 előtti adathiányokra), így a komplex szerkezeti elemzések a maradéktalanul rendelkezésre álló periódust fedik le teljes körűen.
A gazdasági folyamatok kvantitatív elemzés során az alábbi kulcsindikátorokat használtam fel.

- Vállalkozói demográfia: A regisztrált korlátolt felelősségű társaságok (Kft.), valamint az önálló vállalkozók számának idősoros vizsgálata. Fontos módszertani megkötés, hogy az önálló vállalkozók statisztikai számbavétele során 2008-ban egy adminisztratív metodikai törés (a mezőgazdasági őstermelők integrálása az adatbázisba) tapasztalható, így az ezen időpont előtti és utáni adatok összevetésekor ezt a strukturális hatást figyelembe kellett venni. A 2014-es évtől a GFO›14 (Gazdálkodási Forma Osztályozó) szerinti bontás biztosítja a konzisztenciát.
- Munkaerőpiaci indikátorok: A nyilvántartott álláskeresők, ezen belül is a tartósan (180 napon túl) munka nélkül lévők abszolút számának alakulása.

- Infrastrukturális/életszínvonal-indikátor: A gépjármű-ellátottság (személygépkocsik száma az üzemeltető lakhelye szerint), mint a lakossági vásárlóerő és a mobilitás egyik legmegbízhatóbb proxy mutatója az adatbázisban.

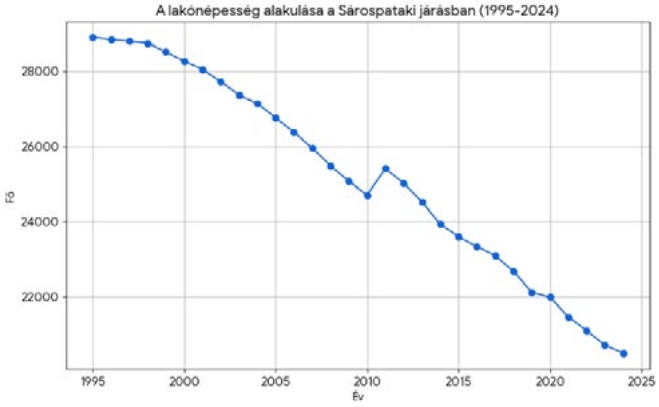
A hiányzó adatok (például a GFO›14 előtti évekre vonatkozó aggregált vállalkozási mutatók) esetében az elemzés a rendelkezésre álló résztartományokra szorítkozott, elkerülve a statisztikai torzítást.
A Sárospataki járás turisztikai ágazatának vállalkozásszerkezeti longitudinális vizsgálata során módszertani kihívást jelentett az ágazati nómenklatúrák (TEÁOR ‹03-ról TEÁOR ‹08-ra történő átállás), valamint a gazdálkodási forma szerinti osztályozás (GFO ‹02, GFO ‹11, GFO ‹14) időközi változása. Emiatt az elemzésben az egymást átfedő idősorok láncolását alkalmaztam, különös figyelmet fordítva a „Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás” (TEÁOR ‹03 szerint H, TEÁOR ‹08 szerint I gazdasági ág) kategóriáira.

4. EREDMÉNYEK

4.1 A demográfiai folyamatok elemzési eredményei

4.1.1 Folyamatos és drasztikus népességfogyás

A vizsgált közel három évtized legmarkánsabb statisztikai trendje a Sárospataki járás lakónépességének folytonos, szinte lineáris csökkenése. Míg 1995-ben a járás lakónépessége 28 906 fő volt, addig 2024-re ez az érték 20 505 főre esett vissza. Ez abszolút értékben 8 401 fős veszteséget jelent, ami a bázisévhez viszonyítva rendkívül súlyos, 29,1%-os népességcsökkenést mutat (2. ábra). A zsugorodás hátterében a természetes népességfogyás és a masszívan negatív vándorlási egyenleg együttes, egymást erősítő hatása húzódik meg.

2. sz. ábra: A lakónépesség alakulása a Sárospataki járásban (1995-2024)
forrás: saját szerkesztés

4.1.2 Természetes népmozgalom: alacsony fertilitás és állandósult halálozási többlet

A járásban a reprodukciós folyamatok a teljes vizsgált időszakban képtelenek voltak biztosítani a népesség újratermelődését: az élveszületések száma tartósan és szignifikánsan alulmúlta a halálozások számát.

- Élveszületések: Az 1995-ös 323 fős bázisértékről folyamatos, bár helyenként stagnáló csökkenéssel 2024-re 182 főre esett vissza az újszülöttek száma. Bár a 2010-es évek közepén megfigyelhető volt egy enyhe stabilizáció, a hosszútávú trend negatív.
- Halálozások: A mortalitás a vizsgált időszak első felében magasan alakult (évi 400–480 fő), majd egy lassú csökkenő tendenciát követően állandósult, 2024-ben pedig 278 főt tett ki.
- Természetes fogyás: A születések és halálozások közötti «olló» folyamatosan nyitva van. A térség kizárólag a természetes demográfiai folyamatok miatt éves szinten átlagosan 100–150 főt veszít. 2024-ben a természetes fogyás -96 fő volt (3. ábra).

3. sz. ábra: Élveszületések és halálozások alakulása (1995-2024)
forrás: saját szerkesztés

4.1.3 Negatív migrációs egyenleg: a népességmegtartó erő deficitje

A régióra jellemző centrum-periféria mozgások, valamint az urbanizációs elszívó hatás a járás adataiban egyértelműen azonosítható. A belföldi állandó elvándorlások száma minden egyes regisztrált évben meghaladta az odavándorlásokét. 2024-ben 514 fő költözött a járásba, miközben 642 fő távozott, ami -128 fős vándorlási veszteséget eredményez. A legkritikusabb évek a 2019-es és 2021-es esztendők voltak, amikor az éves vándorlási deficit meghaladta a 250 főt. Az adatok arra világítanak rá, hogy a helyi gazdasági környezet és a munkaerőpiaci feltételek jelenleg nem tudják érdemben ellensúlyozni az aktív korúak elvándorlási nyomását.

4.1.4 Felgyorsult demográfiai elöregedés

A korszerkezet változása a reprodukciós bázis gyorsuló szűkülését és az eltartottsági terhek növekedését mutatja (1. táblázat).

1. sz. táblázat:

Demográfiai adatok a Sárospataki járásban 1995-2024 között

Időszak	Lakónépesség száma az év végén (*) (fő)	Lakónépességből a nők száma az év végén (*) (fő)	Lakónépességből a férfiak száma az év végén (*) (fő)	Lakónépességből a 0-14 évesek száma az év végén (fő)	Lakónépességből a 65 éves és idősebbek száma az év végén (fő)	Lakónépességből a 15-64 évesek száma az év végén (fő)	Élveszületések száma (fő)	Halálozások száma (fő)	Belföldi állandó odavándorlások száma (eset)	Belföldi állandó elvándorlások száma (eset)
1995.	28906.3						323	481		
1996.	28848.5						326	409		
1997.	28800.9						315	476		
1998.	28755.2						297	410		
1999.	28517.8						270	411		
2000.	28267						290	396		
2001.	28055	14671	13384				239	355		
2002.	27729	14530	13199				249	381	553	694
2003.	27370	14332	13038				268	419	526	658
2004.	27146	14214	12932				203	435	566	620
2005.	26770	14104	12666				237	384	573	692
2006.	26385	13902	12483				249	373	509	691
2007.	25964	13642	12322				214	386	610	727
2008.	25491	13442	12049				219	364	496	696
2009.	25084	13249	11835				215	359	486	580
2010.	24712	13067	11645				170	315	463	597
2011.	25416	13315	12101				209	339	436	513
2012.	25031	13079	11952	3585	4145	17301	198	325	390	488
2013.	24534	12754	11780	3477	4120	16937	188	346	391	527
2014.	23936	12403	11533	3356	4159	16421	201	339	453	638
2015.	23607	12197	11410	3296	4277	16034	227	305	475	610
2016.	23344	12040	11304	3280	4328	15736	233	316	569	694
2017.	23102	11897	11205	3256	4352	15494	186	329	562	711
2018.	22692	11672	11020	3161	4392	15139	242	324	607	720

2019.	22130	11347	10783	3094	4430	14606	239	361	578	832
2020.	22000	11281	10719	3084	4482	14434	244	359	568	708
2021.	21472	10989	10483	3029	4500	13943	241	364	570	841
2022.	21110	10825	10285	3111	4484	13515	219	286	564	782
2023.	20722	10607	10115	3035	4488	13199	180	306	476	609
2024.	20505	10491	10014	3039	4556	12910	182	278	514	642

Megjegyzés: *a népszámlálás végleges adataiból továbbvezetett adat
forrás: saját szerkesztés

Míg az aktív (15–64 éves) korosztály létszáma apad, a generációs végletek aránytalanul eltolódtak:

- A 0–14 éves korosztály (gyermekek) létszáma 2024-ben mindössze 3 039 főt tett ki.
- A 65 éves és idősebb korosztály létszáma eközben folyamatosan növekszik (2024-ben 4 556 fő).

Ennek eredőjeként az öregedési index drasztikus romlást mutat: a 2015-ös 129,8%-ról 2024-re 149,9%-ra emelkedett. A statisztika rámutat, hogy jelenleg a járásban minden 10 gyermekkorúra 15 időskorú lakos jut. Ez a strukturális átrendeződés kritikus kihívást jelent a helyi egészségügyi és szociális ellátórendszer, valamint a hosszú távú gazdaság- és turizmusfejlesztési stratégiák számára, hiszen az emberi erőforrás-bázis beszűkülése egyre erőteljesebb.

Összességében a statisztikai elemzés igazolja, hogy a Sárospataki járás demográfiai értelemben tartósan zsugorodó és erősen elöregedő térség, amelynek regionális és turisztikai fejlesztési koncepcióit ehhez a szűkülő humánerőforrás-kapacitáshoz kell optimalizálni.

4.2 AZ INFRASTRUKTÚRA ÉS AZ ELLÁTÓRENDSZEREK ELEMZÉSE

4.2.1 Infrastruktúra

A Sárospataki járás infrastrukturális adatsorainak rendkívül tág, harmincéves időintervallumban (1995–2025) történő részletes elemzése alapján az alábbi főbb strukturális trendek, csomópontok és gazdasági folyamatok rajzolódnak ki a térségre vonatkozóan. A járás központi funkcióit és a szolgáltatások elérhetőségét vizsgálva az adatok stabil, helyenként centralizálódó intézményi hálózatot mutatnak. A térségben stabilan jelen vannak a közös önkormányzati hivatalok (4 db), a munkaügyi kirendeltség (1 db), a rendőrkapitányság/rendőrőrs (5 db) és a járási szintű feladatokat ellátó tűzoltóság (1 db). A közigazgatási modernizációt jelzi a kormányablak megjelenése és stabil működése (1 db). A helyközi autóbusz-megállók száma (16 db) és a vasútállomások jelenléte (4 db) az elmúlt évtizedekben teljesen változatlan maradt, ami állandó infrastrukturális gerincet jelent a kistérség tömegközlekedésében. A postai szolgáltatóhelyek száma a korábbi 14–16 darabos szintről 2024-re 13-ra mérséklődött. Az intézményi hálózat legnagyobb vesztesége a bankfiók-hálózat. A

bankfiókok száma jelentős konszolidáción ment keresztül: míg a kétezres évek elején még 5 bankfiók üzemelt a járásban, 2024-re ez a szám 1-re csökkent, ami a kistelepülési pénzintézeti szolgáltatások visszaszorulását mutatja. Ez a drasztikus, 80%-os hálózatcsökkenés súlyosbítja a kistelepüléseken élők pénzügyi kirekesztődését (fintech és digitális szakadék).

4.2.2 Egészségügyi és szociális ellátórendszer

Az egészségügyi infrastruktúra a kistelepülési és járási funkciók megtartásának alapköve. Az alap- és szakellátásban a háziorvosi szolgálatok száma (16 db) és a házi gyermekorvosi szolgálatok száma (4 db) évtizedek óta teljesen stabil. A járásban elérhető a járóbeteg-szakellátás (1 db) és a gyógyszertári ellátottság (5 db). Ami a szociális hálót illeti, az idősödő társadalmi szerkezetre válaszul a tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézmények száma a 90-es évek végi 1-2 darabról 2024-re 4-re emelkedett. Az időseket ellátó nappali intézmények száma stabilan 1 darab.

4.2.3 Oktatás, kultúra és civil szféra

Az óvodai feladatellátási helyek száma (18 db) és az általános iskolai feladatellátási helyek (16 db) száma kismértékű ingadozást követően stabilizálódott. A középfokú oktatást a középiskolák (5 db) biztosítják. Az oktatási bázis fontosságát mutatja a kollégiumok (4 db) megléte is. Ami a kultúrát és a szabadidőt illeti, a települési könyvtárak száma az adatsor szerint jelenleg 16 darab, a közművelődési intézmények száma pedig 18. A 4 db sportcsarnok és sportpálya, valamint az uszoda/fürdő jelenléte (1 db) biztosítja a rekreációs funkciókat. A nonprofit és civil szféra kifejezetten erős és a szervezetek száma növekvő tendenciát mutat. A regisztrált nonprofit és egyéb nem nyereségérdekelt szervezetek száma a kétezres évek eleji ~200-as szintről 2024-re 529 darabra emelkedett, a civil szervezetek száma pedig eléri a 160-at. Ez a szektor kiemelt szerepet játszik a helyi kulturális, hagyományőrző és közösségi élet szervezésében.

4.3. A gazdasági folyamatok elemzésének eredményei

4.3.1 A vállalkozói szféra szerkezeti átalakulása és formalizálódása

A kistérség gazdasági erejét és a piaci szereplők összetételét a regisztrált és működő vállalkozások száma tükrözi leginkább. Ezen a téren az adatok hullámzást és módszertani változásokat, de leginkább egyfajta koncentrációt mutatnak. A helyi gazdaság leginkább szembetűnő strukturális változása a társas vállalkozások, különösen a korlátolt felelősségű társaságok (Kft.) számának dinamikus, szinte töretlen növekedése. Míg 1995-ben mindössze 83 regisztrált Kft. működött a járásban, ez a szám 2010-re 388-ra, 2020-ra 547-re nőtt, a 2025-ös adatok szerint pedig 533 ilyen forma működik. Ez a harminc év alatt bekövetkezett több mint hatszoros bővülés a térségi tőkebevonás és a gazdasági formalizálódás (a korábbi betéti társaságokból és egyéni vállalkozásokból történő átalakulások) egyértelmű indikátora.

Az önálló vállalkozók számában a 2007–2008-as időszakban egy drasztikus, statisztikai okokra visszavezethető ugrás volt érzékelhető (1277 főről 3811 főre), amely a mezőgazdasági őstermelők regisztrációs kötelezettségével és statisztikai besorolásával

van összefüggésben. Ez az adat rávilágít a Sárospataki járás erős agrárbázisára és a primer szektor foglalkoztatásban betöltött puffer-szerepére, illetve jól mutatja, hogy a kistérségben a lakosság megélhetésében kiemelt szerep jut a mikrovállalkozói létnek és a kényszervállalkozásoknak. A legfrissebb adatok szerint az 1–9 fős regisztrált vállalkozások száma 4631 db, míg a 10–19 fős középvállalkozásokból mindössze 75 db, a 20–49 fős kategóriából pedig 63 db található a járásban. Ezek az adatok egyértelműen jelzik a helyi gazdaság végletes elaprózódását. A nagyobb foglalkoztatók (50–249 fő közöttiek) száma alacsony, 2024-ben 21 darabot tett ki, ami rávilágít a *tőkeerős, nagy létszámú ipari foglalkoztatók hiányára.* A 2024-es állapot szerint a járásban egyetlen egy 500 fő feletti nagyméretű vállalat sincs regisztrálva, ami súlyos strukturális hiányosság a helyi adóalap és a stabil ipari munkahelyek szempontjából.

A piaci szereplők szerkezetében a Sárospataki járásban kettős folyamat zajlott le: miközben a tőkeerősebb társas vállalkozások köre az elmúlt évtizedben szűkült, az önálló és egyéni vállalkozások száma robbanásszerű növekedést mutatott. A 2024-es adatok rávilágítanak arra, hogy a hatalmas kisvállalkozói tömeg sérülékeny lábakon áll: a 4631 regisztrált önálló vállalkozásból mindössze 1126 a működő főfoglalkozású vállalkozó. A fennmaradó rész jelentős hányada (2095 db) 0 vagy ismeretlen fős (mellékállású, kényszer- vagy inaktív) vállalkozás, ami a helyi munkaerőpiac korlátozott elsődleges felszívóerejét igyekszik kompenzálni.

4.3.2 Munkaerőpiaci folyamatok: kilábalás és strukturális korlátok

A vizsgált időszak első felében, az ezredfordulót követően a járás munkaerőpiacát magas munkanélküliség jellemezte, amely a 2008-as globális pénzügyi válság hatására tetőzött: 2009-ben 2 768 fő volt a nyilvántartott álláskeresők száma. Ebből a mélypontból a 2010-es évek közepén indult meg egy rendkívül intenzív javulás. 2012 és 2015 között az álláskeresők száma a felére (2385 főről 1269 főre) esett vissza, amihez az országos konjunktúra mellett a közfoglalkoztatási programok kiterjesztése is szignifikánsan hozzájárult. 2025-re az álláskeresők száma 1030 főn stabilizálódott. Bár az abszolút érték jelentősen javult, a munkanélküliség szerkezete tartós kihívásokat jelez: az 1030 álláskeresőből 634 fő (több mint 60%) számít 180 napon túli, azaz tartósan munkanélkülinek. Ez a szegmens a másodlagos munkaerőpiacról is kiszoruló, alacsony képzettségű réteget jelenti, akiknek az integrációja a versenyszférába a jövőbeli vidékfejlesztési stratégiák egyik legnagyobb feladata.

4.3.3 Növekvő mobilitás és életszínvonal

A demográfiai fogyás és az öregedő korszerkezet ellenére a lakosság vagyoni helyzetének és mobilitásának egyik legfontosabb területi indikátora, a személygépkocsik száma folyamatos emelkedést mutat. Az üzemeltető lakhelye szerint regisztrált autók száma az 1995-ös 4510 darabról 2025-re 9497 darabra emelkedett. Ez a több mint kétszeres növekedés kettős folyamatra utal: egyrészt egyértelműen jelzi a háztartások elkölthető jövedelmének és életszínvonalának emelkedését, másrészt rámutat a vidéki térségekben a közszolgáltatások (oktatás, egészségügy) és a munkahelyek eléréséhez szükséges kényszermobilitás megnövekedésére is.

4.3.4 Szektoriális átrendeződés: az építőipari boom és kereskedelem visszaesése

Ha a működő társas vállalkozások fő tevékenységi köreit vizsgáljuk a legutóbbi 10 éves ciklusban (2014–2024), jól láthatóak a konjunkturális hatások:

- Építőipari növekedés: Az ágazat egyértelmű nyertese az elmúlt évtized hazai és helyi fejlesztési forrásainak (pl. otthonteremtési támogatások, turisztikai beruházások). Míg 2014-ben 114 működő társas építőipari cég volt a járásban, ez a szám 2024-re 161-re emelkedett (+41%).
- A kereskedelem zsugorodása: A lakosságszám csökkenése, az online kereskedelem térnyerése és a vásárlóerő koncentrációja elsorvasztotta a helyi kiskereskedelmi cégeket. A 2014-es 158 működő társas vállalkozásból 2024-re mindössze 137 maradt (-13%).

4.4 A turisztikai és vendéglátó szektor strukturális átalakulása

A vizsgált időszak vállalkozásdemográfiai adatai három markáns, a hazai vidéki térségekre jellemző turizmusgazdasági trendet rajzolnak ki a Sárospataki járásban.

4.4.1 Extrém magas lemorzsolódás és az „alvó" vállalkozások

Az adatsor legszembetűnőbb sajátossága a regisztrált és a ténylegesen működő vállalkozások száma közötti tartós és mélyülő szakadék. A 2010-es évek közepétől a regisztrált turisztikai és vendéglátó vállalkozások száma magasan stabilizálódott (160 és 189 darab között ingadozott, 2025-ben 187 darab), ugyanakkor a ténylegesen működő gazdasági egységek száma ennek csupán a töredékét (jellemzően 40-45%-át) tette ki (a 2017–2020 közötti időszakban 70–80 darab).

Ez a mintegy 100 darabos differencia a szektorban meglévő jelentős látens vagy „alvó" kapacitásokra utal. Ennek hátterében a vidéki vendéglátás és magánszálláshely-kiadás erős szezonalitása, az időszakos üzletszüneteltetések, valamint az adminisztratív okokból (pl. végelszámolási eljárások elhúzódása) a statisztikában bennragadó, de valós turisztikai szolgáltatást már nem nyújtó mikrovállalkozások nagy aránya áll.

4.4.2 Az ágazat formalizálódása és a társas formák térnyerése

Ha az aktívan működő cégek belső szerkezetét vizsgáljuk, egyértelmű minőségi és strukturális átrendeződés azonosítható a vizsgált évtizedek alatt. Az idősor korai szakaszában (a TEÁOR ‚03 adatok alapján) a járásban működő mintegy 85 turisztikai vállalkozásból mindössze 23–26 volt társas vállalkozás (Kft., Bt.). Ez azt jelenti, hogy az ezredforduló környékén a helyi kínálat több mint 70%-át egyéni vállalkozók biztosították, ami egy rendkívül elaprózott, tőkehiányos és alacsony professzionalitású szektort jelzett.

Ezzel szemben a legutóbbi évtizedben (TEÁOR ‚08 I ágazat) a működő társas vállalkozások aránya drasztikusan megnőtt. A 2020-as évben a mintegy 80 működő turisztikai entitásból már 54 volt társas vállalkozás (közel 68%-os arány). Ez a fordulat egyértelműen bizonyítja a sárospataki desztináció kínálati oldalának formalizálódását, a tőkeerősebb vállalkozási formák megjelenését és a turisztikai szolgáltatások

minőségi szintlépését (pl. panziók, szállodák, minőségi éttermek arányának növekedését a kiegészítő jövedelemként űzött egyéni magánszálláshelyekkel szemben).

4.4.3 A polikrízis (COVID-19 és energiaköltségek) negatív hatása

A legfrissebb adatsorok (2020–2025) drámai módon tükrözik a globális sokkok helyi gazdasági következményeit. Míg az összes regisztrált vállalkozás száma a járvány és az energiaválság alatt is meglepően stabil maradt (182–189 darab között), a struktúra mélyén súlyos tőkekivonás zajlott le. A regisztrált társas vállalkozások száma a 2020-as 54 darabos lokális csúcsról folyamatos, évről évre tartó lemorzsolódással 2025-re 40 darabra zuhant. Ez az öt év alatt bekövetkezett mintegy 26%-os kapacitásvesztés a társas formában működő, jellemzően nagyobb állandó fix költségekkel, alkalmazottakkal és energiaintenzívebb infrastruktúrával (pl. wellness, melegkonyha) rendelkező professzionális turisztikai kkv-kat sújtotta leginkább. Az adatok rámutatnak, hogy a térség turizmusfejlesztési stratégiájában a jövőben nem a kapacitások mennyiségi bővítésére, hanem a meglévő, válságokon átesett tőkeerős vállalkozások stabilizálására és energetikai ellenállóképességük növelésére kell fókuszálni.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A Sárospataki járás három évtizedes (1995–2025) demográfiai, gazdasági és turisztikai folyamatainak komplex statisztikai elemzése empirikusan igazolja a térség klasszikus perifériku helyzetét, ugyanakkor rávilágít azokra a rejtett strukturális átrendeződésekre is, amelyek a jövőbeli fejlesztéspolitika alapját képezhetik. A vizsgált időszakban regisztrált 29,1%-os lakónépesség-csökkenés és a 149,9%-ra romló öregedési index egzakt módon leköveti azt a halmozott oksági viszonyrendszert és lefelé tartó spirált, amelyet a szakirodalom a perifériák sajátosságaként ír le. A természetes fogyás és a szelektív elvándorlás együttes negatív hatása megerősíti G. Fekete (2006) és Drotár (2021) megállapításait: a képzett, aktív korú munkaerő kiáramlása kritikusan erodálja a térség belső humántőke-bázisát. Ez a humánerőforrás-veszteség, kiegészülve a bankfiók-hálózat 80%-os zsugorodásával, a Budapest-centrikus, polarizációs térszerkezet (Koncz et al., 2018; Kneisz & Kuttor, 2006) egyértelmű hatása a vidéki térben.

A gazdasági és vállalkozásdemográfiai eredmények értelmezése során a statisztikai adatok rávilágítanak a kistérségi mutatók mögött meghúzódó kettősségre. Bár a társas vállalkozások (kiemelten a Kft.-k) számának abszolút növekedése a szektor bizonyos fokú formalizálódását jelzi, az ezer lakosra jutó vállalkozássűrűség látszólagos javulása tipikus statisztikai csapda, amire Varga (2019) is figyelmeztetett: az arányszám javulását nem a gazdaság érdemi expanziója, hanem a nevezőben szereplő lakónépesség drasztikus fogyása generálja. Az a tény, hogy a 4631 regisztrált önálló vállalkozásból mindössze 1126 a működő főfoglalkozású, empirikusan bizonyítja Dankó & Benkő (2013) feltevését a tőkeszegény kényszervállalkozások dominanciájáról és a mikrovállalkozói szektor sérülékenységéről. Ezt a strukturális gazdasági gyengeséget tetézi, hogy a nyilvántartott álláskeresők több mint 60%-a tartósan munkanélküli, ami a jelenlegi gazdaságszerkezet mellett konzerválja a társadalmi kirekesztődést a térségben.

A Sárospataki járás statisztikai profilja alapján egy stabil közigazgatási és oktatási funkciókkal rendelkező, de gazdaságilag erősen mikrovállalkozásokra utalt térség képe rajzolódik ki. A tőkeerős nagyvállalatok hiányát a helyi lakosság magas egyéni vállalkozói aktivitással és a civil szféra megerősödésével igyekszik kompenzálni. A jövőbeni fejlesztési stratégiáknak a meglévő szilárd intézményi hálózatot (oktatás, járóbeteg-ellátás) kell alapul venniük, miközben a gazdaságfejlesztést a vállalkozások beszállítói pozícióinak javítására és a turisztikai-kereskedelmi társas vállalkozások ösztönzésére kell fókuszálni.

A számszerűsített idősorok egyértelműen bizonyítják, hogy a Sárospataki járás az elmúlt 10-20 évben elveszítette klasszikus középvállalati és ipari munkaadói bázisát (az 50 fő feletti cégek száma harmadával csökkent). A gazdaság túlélési stratégiája az önfoglalkoztatás (önálló vállalkozók száma >4600) és a civil szféra közösségmegtartó ereje lett. A jövőbeli fejlesztéspolitikai beavatkozásoknak nem az újabb törpevállalkozások alapítását kellene ösztönözniük, hanem a meglévő 1–9 fős mikrovállalkozások tőkeerősítését, hogy képesek legyenek átlépni a 10–19 fős, stabilabb növekedési kategóriába.

A turisztikai szektor adatai egyértelműen demonstrálják, hogy a hagyományos, kizárólag a mennyiségi kapacitásbővítésre fókuszáló modernizációs politikák (G. Fekete, 2008) a periférián nem fenntarthatóak. A statisztikai eredmények rámutatnak a turisztikai vállalkozások extrém lemorzsolódására és az alvó cégek kiemelkedően magas arányára. Míg az ágazat az elmúlt évtizedben a minőségi szintlépés és formalizálódás útjára lépett, a COVID-19 és az energiaválság hatalmas pusztítást végzett, öt év alatt 26%-kal csökkentve az aktív társas turisztikai vállalkozások számát. Ez a drámai visszaesés alátámasztja, hogy a turizmusfejlesztésben a puszta infrastrukturális növekedés helyett a meglévő szereplők energetikai és gazdasági ellenállóképességének az erősítésére kell fókuszálni.

A vizsgált idősorok alapján a Sárospataki járás jövőbeli felzárkózása nem a centrumrégiók lineáris másolásával, hanem a posztmodern térgazdaságtan elvei mentén, a fenntartható társadalmi innováció (Sikos & Szendi, 2025) és a minőségi „slow tourism" (Dankó, 2021) integrálásával érhető el. A civil és nonprofit szervezetek számának dinamikus növekedése biztató indikátora annak a horizontális hálózatépítésnek és közösségvezérelt fejlesztési potenciálnak (CLLD, LEADER), amelyet Erdős (2022) és Dankó & Benkő (2013), Dankó, (2025) a helyi gazdaság élénkítésének elsődleges motorjaként azonosított. A térség páratlan épített és természeti adottságain (Körmöndi, 2022) alapuló integrált desztinációmenedzsment és a hálózatosodó mikrovállalkozások célzott támogatása jelentheti azt az áttörési pontot, amellyel a hírhedt „Északkelet-magyarországi fal" (Koncz et al., 2018) a jövőben fokozatosan lebonthatóvá válik.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány a Sárospataki járás demográfiai, gazdasági és turisztikai folyamatainak három évtizedet (1995–2025) felölelő, integrált statisztikai vizsgálatát mutatja be. A kutatás célja, hogy feltárja a perifériikus helyzetből adódó strukturális hátrányokat, különös tekintettel a népességfogyás, a helyi vállalkozási aktivitás és a turisztikai attrakciók közötti rendszerszintű összefüggésekre. A KSH T-STAR adatbázisán alapuló longitudinális elemzés számszerűsíti a térség klasszikus periféria-státuszát. A vizsgált időszakban a lakónépesség jelentősen csökkent, a vándorlási egyenleg tartósan negatív, az öregedési index pedig közel 150%-ra romlott. A gazdasági adatok rávilágítanak arra, hogy a vállalkozássűrűség látszólagos növekedése mögött valójában a népességfogyás matematikai hatása áll, miközben a kistérségi gazdaság elaprózódott, és az 50 fő feletti középvállalatok száma jelentősen visszaesett. A turisztikai szektorban a jogilag bejegyzett és a ténylegesen működő vállalkozások száma között mélyülő szakadék, extrém magas lemorzsolódás, valamint a COVID-19 és az energiaválság okozta drasztikus (26%-os) társas vállalkozási kapacitásvesztés azonosítható. A tanulmány elméleti hozzájárulása, hogy a kutatás a posztmodern térgazdaságtani paradigmák és a centrum-periféria elmélet lokális tesztelésével gazdagítja a regionális tudományt, továbbá empirikusan bizonyítja a „vállalkozássűrűségi csapda" jelenségét zsugorodó népességű térségekben, amely felhívja a figyelmet a tisztán népességarányos gazdasági mutatók elméleti korlátaira és torzító hatásaira. Ezen kívül rámutat arra, hogy a perifériákon a hagyományos, mennyiségi kapacitásbővítésre épülő modernizációs modellek helyett a fenntartható társadalmi innováció elméleti keretrendszere biztosít reális értelmezési alapot a fejlődéshez.

A gyakorlati alkalmazási lehetőségeket tekintve kiemelendő, hogy a statisztikai eredmények közvetlenül támogathatják a területi döntéshozókat abban, hogy a turizmusfejlesztési stratégiákat a fizikai infrastruktúra bővítése helyett a meglévő, válságokon átesett mikrovállalkozások tőkeerősítésére és energetikai ellenállóképességének a növelésére fókuszálják. A kutatás megerősíti a decentralizált, alulról építkező vidékfejlesztési programok (CLLD, LEADER) és a civil szervezeti hálózatok gyakorlati létjogosultságát a térségi gazdaságélénkítésben. A prediktív felismerések gyakorlati alapot biztosítanak a Tokaj-Zemplén desztináció integrált marketingjéhez, a „slow tourism" kínálat összehangolásához.

Az elemzés elsődleges korlátját a felhasznált hivatalos KSH T-STAR adatbázisokhoz köthető módszertani változások (például a TEÁOR '03 és TEÁOR '08, illetve a GFO kategóriák időközi átalakulása) jelentik. Jelen tanulmány a turisztikai szektor kínálati oldalát (vállalkozási demográfia és alapinfrastruktúra) vizsgálja behatóan, a naturális turisztikai keresleti mutatók (például településszintű vendégéjszakák, tartózkodási idő) közvetlen, integrált elemzése nélkül. Mindezek miatt a jövőben kívánatos a vizsgált vállalkozásdemográfiai kínálati mutatók és a KSH OSAP rendszeréből származó naturális keresleti indikátorok (vendégforgalom, szobakapacitáskihasználtság) közötti korrelációs és regressziós kapcsolatok feltárása. A kvantitatív adatokat érdemes lehet primer, kvalitatív kutatásokkal, például a térségben működő

és „alvó” turisztikai mikrovállalkozások vezetőivel készített mélyinterjúkkal kiegészíteni a lemorzsolódás egyedi motivációinak és gátló tényezőinek megértése céljából. Ezen kívül jövőbeli kutatási feladat lehet egy olyan komplex, matematikai-statisztikai prediktív modell felállítása, amely képes előrejelezni a beáramló turisztikai beruházások megtérülését és helyi munkaerőpiaci felszívóképességét a várhatóan folytatódó demográfiai fogyás árnyékában.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen tanulmány tiszteletadás Dr. Dankó László munkássága előtt, aki évtizedeken át mind a mai napig meghatározó alakja a sárospataki és zempléni régió- és településfejlesztési kutatásoknak. Szakmai elhivatottsága, valamint a Miskolci Egyetemen és a Tokaj-Hegyalja Egyetemen végzett több évtizedes, generációkat nevelő oktatói és mentori tevékenysége mély nyomot hagyott a hazai oktatói-, kutatói és a vidékfejlesztéssel, turizmussal foglalkozó szakmai közösségekben egyaránt.

JEGYZETEK:

[1] Koncz, G., Szűcs, A., & Nagyné Demeter, D. (2018). A gazdaság térszerkezetének változásai Észak-Magyarországon az ezredforduló után. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok, 13(1-2), 139–149. https://doi.org/10.14232/jtgf.2018.1-2.139-149

[2] Kneisz, I., & Kuttor, D. (2006). Borsod-Abaúj-Zemplén megye területfejlesztési dokumentumainak vizsgálata. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 3(1), 82–92.

[3] Kocziszky, Gy. (2006). Az Észak-magyarországi régió felzárkózási esélyei. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 3(1), 128–146.

[4] Drotár, N. (2021). A turizmus fejlődése és gazdasági szerepe a Tokaj-Hegyalja borvidéken Doktori disszertáció, Debreceni Egyetem

[5] G. Fekete, Éva. (2006). Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 3(01), 54–68. Elérés forrás https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/stratfuz/article/view/2579

[6] Dankó, L. & Benkő, J. (2013). Vidékfejlesztés Zemplénben a LEADER program keretében. Zempléni Gazdaságfejlesztési Tanulmányok, 4(1), 18-45.

[7] Dankó, L. (2017). Tokaj-Zemplén desztináció kulturális örökségturisztikai és marketing koncepciója. Zempléni Gazdaságfejlesztési Tanulmányok, 8(1), 120-171.

[8] G Fekete É. (2008) A versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In Lengyel I.– Lukovics M (szerk.) Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. Szeged, JATEPress, 130-152.

[9] Sikos T., T., & Szendi, D. (2025). A fenntartható társadalmi innováció mérése Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye városaiban, 2021. Területi Statisztika, 65(4), 527–550. https://doi.org/10.15196/TS650405

[10] Varga, Á. (2019). A vállalkozások térbeli koncentrációjának változása Borsod-Abaúj-Zemplén megye periferikus járásaiban. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 16(3), 52–61. https://doi.org/10.32976/stratfuz.2019.5

[11] Dankó, L. (2025). LEADER alapú vidékfejlesztés Zemplénben. Zempléni Gazdaságfejlesztési Tanulmányok (ZFRS), 8(2), 27–56.

[12] Erdős, T. (2022). A Sárospataki Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégia turisztikai vonatkozásai. In L. Dankó (Szerk.), Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2022 (Vol. 6, pp. 44–58). SKTE.

[13] Dankó, L. (2026). A turizmusfejlesztés és hatásainak vizsgálata a Tokaj-Zemplén desztinációban. Sárospataki Turizmusfejlesztési Tanulmányok (ZFRS), 9 (1), 23–45.

[14] Körmöndi, Z. (2022). MERT JÓ ITT…! – Sárospatak márkázása. In: L. Dankó (Szerk.), Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2022 (Vol. 6, pp. 59–68). SKTE.

[15] Dankó, L., & Tóth, Zs. (2021). Népszerű utazási motivációk és lehetséges válaszok a Tokaj-Zemplén desztinációban. Szőlő-Levél. 11. pp. 59-67. ISSN 2677-1756

[16] Dankó, L. (2022b). Egészségturisztikai fejlesztések Végardó-Fürdőn. In: L. Dankó (Szerk.), Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2022 (Vol. 6, pp. 108–118). SKTE

[17] Livják, E. (2022). Az aktív turizmus lehetőségei Sárospatakon és környékén. In L. Dankó (Szerk.), Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2022 (Vol. 6, pp. 95–107). SKTE.

[18] Dankó, L. (2022a). A szelíd turizmus és ezt támogató projektek Sárospatakon. In: L. Dankó (Szerk.), Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2022 (Vol. 6, pp. 80–94). SKTE.

[19] Dankó, L. (2024). Vallási turizmus értékkincsek és fejlesztések Zemplénben. Zempléni Múzsa: Társadalomtudományi És Kulturális Folyóirat 24 : 1. (93.) szám pp. 33-51. , 18 p. (2024)

[20] Drotár, N. (2020). Jorcájtok és Sábátok, avagy a zsidó vallási turizmus térhódítása és társadalmi hatása Tokaj-Hegyalján. Turizmus Bulletin, 20(3), 34-42. https://doi.org/10.14267/TURBULL.2020v20n3.4